

2. Reports. Institute for Economics and Peace. URL: <http://economicsandpeace.org/reports/> (дата звернення: 15.02.2019).

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016 // Президент України: офіц. інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832> (дата звернення: 15.02.2019).

4. Про боротьбу з тероризмом: закон України від 20.03.2003 № 638-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 15.02.2019).

5. Council of Europe Counter-Terrorism Strategy (2018–2022). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808afc96 (дата звернення: 15.02.2019).

6. Ukraine. Fifth Round Mutual Evaluation Report. Executive Summary. MONEYVAL(2017)20 SUMM. 12 p. URL: <https://rm.coe.int/summary-fifth-round-mutual-evaluation-report-on-ukraine/1680782395> (дата звернення: 15.02.2019).

Одержано 24.02.2019

УДК 343.9:343.341

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,

доктор юридичних наук, прокурор Харківської області

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕРОРИЗМУ

Останніми роками тема протидії тероризму надзвичайно турбує не лише українську, а й світову спільноту. Це пов'язано насамперед із тим, що вже з кінця ХХ століття світ зіткнувся зі зростанням тероризму й окремих його різновидів – кібертероризму, національного, політичного, релігійного тероризму та ін. Принципова спільність усіх його видів полягає в насильницькому насадженні світогляду, ідеології, моралі, політики чи свого способу життя, у використанні вбивств мирних мешканців, погрози вбивством або інших форм насильства як головного засобу досягнення мети. Тероризм як крайня форма вияву екстремізму і радикалізму – різноманітний і багатолікий, має різну природу, різні джерела, цілі, рівні та масштаби, спрямованість і характер виконання. Людство виявилось абсолютно не підготовленим ні до практичної боротьби з цим соціальним феноменом, ні до його теоретичного осмислення. Отже, протидія тероризму є одним із найважливіших завдань, що стоять перед міжнародною спільнотою, однак ефективна протидія цьому явищу є неможливою без визначення самого поняття тероризму та правильного розуміння його сутності.

Треба зазначити, що переважна більшість авторів сучасної антитерористичної літератури визначає тероризм як явище, якому притаманний взаємозв'язок таких сутнісних властивостей:

- 1) вчинення або погроза вчиненням насильницьких діянь;
- 2) публічний характер учинюваних діянь із наміром їх широкого розголосу;
- 3) спрямованість діянь на залякування населення;
- 4) застосування насильства щодо одних осіб (безвинних жертв) чи заподіяння іншої шкоди з метою спонукання до вигідної для терористів поведінки певних осіб – суб'єктів впливу (органів влади, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб тощо) [1, с. 24–28; 2, с. 8–15; 3 с. 30–39].

Таким чином, передусім тероризм є різновидом кримінального насильства й виражається у реальному вчиненні насильницьких дій або погрози ними. Під насильством як кримінально-правовою категорією, на думку О. М. Храмцова, слід розуміти умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, який зумовлюється ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією та проявляється у фізичному та/або інформаційному діянні (дії чи бездіяльності) всупереч чи поза волею людини, впливаючи таким чином на свободу її волевиявлення або завдаючи їй фізичної та/або психічної шкоди чи створюючи реальну загрозу їх заподіяння [4, с. 25].

У кримінально-правовій науці насильство поділяється на фізичне та психічне. Ці його різновиди виступають як два різні способи вчинення злочину, які мають різні ознаки та конкретні прояви. Водночас у науковій літературі звертається увага на те, що фізичне

насильство часто поєднується з психічним, що підвищує суспільну небезпечність такого діяння та породжує більшу кількість суспільно небезпечних наслідків. Зокрема, Н. М. Ярмиш указує на те, що ті ж самі діяння можуть впливати на людину одночасно і фізично, і морально, тому цілком допустимо говорити про те, що фізичне страждання людини переважно супроводжується моральними стражданнями [5, с. 45]. У зв'язку з цим же О. М. Ігнатів зазначає, що оскільки людина – це єдність двох взаємодіючих підструктур – біологічної та надбіологічної (психіки), фізичне насильство над нею може мати наслідком заподіяння психічних травм, так само як наслідками впливу на психіку можуть бути порушення фізіологічних функцій організму й навіть смерть людини [6, с. 70]. І саме у поєднанні фізичного та психічного насильства проявляється сутність терористичних діянь, під час учинення яких будь-яке фізичне насильство є не самоціллю, а лише засобом психічного впливу на поведінку відповідних державних органів, міжнародних організацій або фізичних чи юридичних осіб, про що свідчать усі інші риси тероризму.

Іншою рисою тероризму в літературі називають публічний характер його виконання з явним наміром досягнення широкого розголосу у суспільстві. Інші злочинні діяння, навпаки, зазвичай здійснюються без будь-якої претензії на розголос з інформуванням про те лише тих осіб, у діях яких винні особи зацікавлені. У зв'язку з цим В. А. Ліпкан відзначає: «Однією з найважливіших рис способу вчинення актів тероризму є публічний характер вчинюваних дій. Тероризм є специфічним злочином, де розголос відіграє дуже важливу і суттєву роль, іншими словами цю думку можна виразити таким чином: увага соціуму, яка актуалізується за рахунок публічності вчинюваних актів тероризму, є тим середовищем, де існує тероризм. Без розголосу тероризм не може існувати, бо розголос і є одним з каталізаторів тероризму» [7, с. 149].

Найсуттєвішою рисою тероризму визнається також умисне створення в суспільстві обстановки страху, пригніченості й напруженості. При цьому вказується, що, на відміну від інших насильницьких злочинів, які можуть об'єктивно породжувати у суспільстві стан страху в результаті їх учинення (наприклад, діяльність зухвалої банди, маніяка-вбивці чи маніяка-гвалтівника), в разі вчинення терористичних діянь страх виникає не сам по собі через діяння, які отримали суспільний резонанс, а умисно створюється винними заради досягнення мети впливу на певних осіб. У зв'язку з цим Ю. М. Антонян зазначає: «Зовсім різні цілі можуть переслідувати в разі нападу на державних і політичних діячів, співробітників правоохоронних органів і «пересічних» громадян, у разі знищення або пошкодження заводів, фабрик, підприємств зв'язку, транспорту й інших аналогічних дій, але про тероризм можна говорити лише тоді, коли змістом учинку є залякування, наганняння постраху. Це основна риса тероризму, його специфіка, що дозволяє відокремити його від суміжних і дуже схожих на нього злочинів» [8, с. 8]. Отже, створення у суспільстві обстановки страху – це вираження тероризму, прояв його суті, бо завдяки цьому терористи прагнуть до досягнення своїх цілей, причому не за рахунок безпосередньо власних дій, а за рахунок дій інших осіб, на яких має справити певне враження створений у суспільстві стан страху.

На підставі цього можна зробити висновок, що під час учинення терористичних дій існують два рівні залякування:

- 1) залякування населення (безвинних жертв), тобто невизначеного кола осіб, що не мають жодного стосунку ані до суті конфлікту, ані до можливостей його вирішення (макрорівень);
- 2) залякування суб'єктів впливу (органів влади, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб тощо), від яких залежить ухвалення вигідних для терористів рішень (мікрорівень).

Нарешті, ще однією складовою рисою тероризму дослідники вважають те, що в разі його вчинення насильство застосовується до одних осіб (безвинних жертв) або спричиняється інша загальна шкода (майнова, екологічна тощо), а психологічний вплив із метою спонукання до певної поведінки на тлі створення в суспільстві обстановки страху чиниться на інших осіб – суб'єктів впливу, від яких залежить ухвалення вигідних для терористів рішень і які зазвичай перебувають поза місцем учинення насильницьких дій чи спричинення іншої шкоди. Тому в літературі робиться висновок, що насильство та спричинення іншої шкоди під час учинення терористичних діянь впливають на ухвалення потерпілою стороною (суб'єктами впливу) певного вигідного для терористів рішення не безпосередньо, а опосередковано, у зв'язку з чим тут може йтися про спонукання до певної поведінки, а не про примушування до неї.

Установлюючи відмінності між спонуканням і примушуванням, Н. М. Ярмиш наводить таку аргументацію: «На нашу думку, вони різняться між собою діапазоном свободи вибору варіантів поведінки особою, яку злочинець використовує для реалізації власних цілей. Убачається, що примушування трапляється тільки в ситуації, коли «третього не дано». В інших випадках можна говорити про спонукання. Саме в цьому розумінні вживаються слова «примушування» та «спонукання» у звичайному житті. Воно ж вкладається в деякі законодавчі побудови. Немає сумніву, що на такому розумінні ґрунтується, наприклад, різниця між зґвалтуванням із застосуванням погрози (примушуванням) і спонуканням жінки до вступу у статевий зв'язок. Спонуканням (зокрема, до передавання майна) є вимагання. ... Розбій, на відміну від вимагання, – це примушування, а не спонукання до передавання майна. ... Воля того, кого примушують, украй обмежується. У нього мається вибір усього з двох варіантів: виконати те, що вимагають, або бути підданим тому, чим йому погрожують. Саме крайня скрутність волі слугує критерієм відмежування примушування від спонукання» [9, с. 55–56]. Якщо ж може існувати якийсь інший варіант поведінки (звернутися за допомогою до відповідних органів влади, вжити якихось адекватних заходів протидії тощо), то може йтися тільки про спонукання. Саме така ситуація і виникає в разі здійснення терористами впливу на тих суб'єктів, від яких залежить задоволення чи незадоволення їх вимог.

Підсумовуючи аналіз сутнісних властивостей тероризму, пропонуємо під **тероризмом** розуміти *вчинення або погрозу вчиненням насильницьких дій чи заподіянням іншої шкоди, спрямовані на залякування населення з метою спонукання органів державної влади, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб до ухвалення певних рішень.*

Список бібліографічних посилань

1. Емельянов В. П. Терроризм – как явление и как состав преступления : моногр. Харьков : Право, 1999. 272 с.
2. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монографія / В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2008. 96 с.
3. Тероризм: визначення і сутність : монографія / А. В. Коростилєнко, Б. Д. Леонов, І. М. Рижов та ін. ; за заг. ред. В. В. Крутова, І. І. Мусієнка, В. П. Ємельянова. Київ : Нац. акад. СБУ, 2015. 192 с.
4. Храмцов О. М. Насильство як категорія Загальної частини кримінального права України (теорія, практика, зарубіжний досвід) : монографія. Харків : Колегіум, 2017. 261 с.
5. Ярмиш Н. М. Жорстоке поводження як одна із форм доведення до самогубства. *Право України*. 1992. № 7. С. 45–46.
6. Ігнатов О. М. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–70.
7. Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України : монографія. Київ : Знання, 2000. 184 с.
8. Антонян Ю. М. Терроризм: криминологическое и уголовно-правовое исследование : моногр. М. : Щит-М, 1998. 306 с.
9. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Харьков : Основа, 1999. 84 с.

Одержано 07.02.2019

УДК 343.81

Олександр Георгійович КРИКУШЕНКО,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,

начальник Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України (м. Київ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ГУМАННЕ СТАВЛЕННЯ ТА ПОВАГУ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Розбудова України як правової держави, головним завданням якої є захист прав і свобод людини, потребує докорінної зміни пріоритетів діяльності органів виконання покарань, зокрема пенітенціарних установ, у першу чергу – гуманізації та приведення у відповідність до міжнародних і європейських правил поводження із засудженими. Така трансформація має на меті не лише підвищення ефективності діяльності відповідних органів, але й насамперед забезпечення дотримання прав осіб, щодо яких виконується покарання. Такий стратегічний